

УДК 34 : 165.242.1

С. О. ГЛАДКИЙ

СТРУКТУРА САМОСВІДОМОСТІ У КОНТЕКСТІ ПРАВОВОГО САМОПІЗНАННЯ

У статті з позицій міждисциплінарності розглядається низка питань, що належать до комплексу проблем науково-теоретичного і практичного характеру, які виникають у процесі розробки автором теоретичних засад, методології й методик правового самопізнання. Згідно з логікою цього дослідження, піддаються аналізу структура самосвідомості людини та її правові компоненти. Правова самосвідомість осмислюється як психічне утворення, яке може бути дієвим регулятором правової поведінки і чинником поступального розвитку правосвідомості та правової культури індивіда.

Ключові слова: свідомість, самосвідомість, Я-концепція, правосвідомість, права самосвідомість, правове самопізнання.

Гладкий С.А. Структура самосознания в контексте правового самопознания

В статье с позиций междисциплинарности рассматривается ряд вопросов, относящихся к комплексу проблем научно-теоретического и практического характера, которые возникают в процессе разработки автором теоретических основ, методологии и методики правового самопознания. Согласно логике этого исследования, подвергаются анализу структура самосознания человека и его правовые компоненты. Правовое самосознание осмысливается как психическое образование, которое может быть действенным регулятором правового поведения и фактором поступательного развития правосознания и правовой культуры индивида.

Ключевые слова: сознание, самосознание, Я-концепция, правосознание, правовое самосознание, правовое самопознание.

Gladky Sergiy. The structure of self-consciousness in the context of legal self-knowledge

In the article from the point of interdisciplinary addresses issues development of consciousness of the individual in the field of law. Investigation of the structure of self-consciousness is a necessary step towards the development of the author of the theoretical foundations, methodology and methods of legal self-knowledge. Legal consciousness is interpreted as mental education, which can be an effective regulator of legal behavior and factor the progressive development of legal awareness and legal culture of the individual.

Key words: *consciousness, self-consciousness, self-concept, legal consciousness, legal self-consciousness, legal self-knowledge.*

Розуміння правосвідомості як невід'ємної складової (одного з «вимірів») свідомості людини зумовлює визнання того, що в структурі правосвідомості є утворення, які формуються в результаті індивідуального самоусвідомлення. Значення поняття самосвідомості та самоусвідомлення пов'язані між собою так само, як поняття свідомості й усвідомлення. Самоусвідомлення можна вважати актом свідомості, який спрямовується на неї саму.

Сучасні українські дослідники, зокрема, Ю. Калиновський, свідомі того, що на індивідуальному рівні розвинута правосвідомість зумовлена активізацією таких компонентів, як самооцінка, самоконтроль, самопізнання, самоідентифікація, а також того, що вищезазначені компоненти є основою правової самосвідомості, яка виступає дієвим регулятором правової поведінки та суспільного правопорядку в цілому¹. Разом з тим, аналіз наукової літератури з проблем правосвідомості свідчить про очевидну недостатність наукової розробки поняття, сутності, структури, динаміки, функціонального призначення правової самосвідомості особи. Зазначеним зумовлюється необхідність вивчення цього феномена з використанням доробку вчених, які працюють в галузі психології та інших суміжних з юридичною наукою царинах пізнання людини і суспільства.

У психологічній і соціологічній науках вивченням самосвідомості або Я-концепції (поняття Я-концепції виникло у 1950-ті рр. у контексті феноменологічної (гуманістичної) психології) займалися чи продовжують займатися В. Джемс, К. Роджерс, Р. Бернс, І. Кон, В. Столін, О. Спіркін, М. Боришевський, А. Фурман, О. Гуменюк, В. Кайгер, У. Кіреєва, Л. Терлецька, І. Чеснокова та інші вчені. Вони піддають аналізу онтогенетичний, гносеологічний та феноменологічний аспекти цього психічного утворення, досліджують його структуру, функціональні прояви тощо.

Так, структурно-функціональна модель Я-концепції індивіда в науковому підході Р. Бернса складається з таких компонентів: образ

Я – уявлення індивіда про самого себе; самооцінка – афективна оцінка цього уявлення, яка може мати різну інтенсивність, оскільки конкретні риси образу Я спроможні зумовлювати більш чи менш сильні емоції, пов'язані з їх прийняттям або відторгненням; потенційна поведінкова реакція, тобто ті конкретні дії, які можуть бути зумовлені образом Я і самооцінкою². У процесі правового самопізнання зазначені складові набувають правового змісту. Так, образ Я наповнюється уявленнями індивіда про себе як носія правосвідомості та правового менталітету, суб'єкта прав і обов'язків, правових відносин і правових учинків.

О. Гуменюк теоретично інтерпретує підхід Р. Бернса, включаючи до компонентів Я-концепції, крім когнітивного (Я-образ), емоційно-оцінкового (Я-ставлення) та вчинково-креативного (Я-вчинок), ще й спонтанно-духовний (Я-духовне), завдяки якому людина пізнає себе через вищі вияви почуттів і творчості, знаходить сенс життя (останній, як видається, може бути пов'язаний з правом, його розумінням як свободи, простору соціальної творчості та особистісної самореалізації). Причому динамічна цілісність Я-концепції, з погляду дослідниці, підтримується її системоутворювальним четвертим компонентом, джерела якого приховані у глибинах несвідомого. При цьому всі зазначені складові утворюють єдине ціле – Я-образ, Я-оцінка, Я-вчинок і Я-духовне підлягають лише абстрактно-концептуальному розмежуванню, тому що у психологічному відношенні вони неподільно взаємопов'язані, хоч і характеризуються різними модальностями (Я-реальне, Я-несвідоме, Я-ідеальне, Я-ціннісно-рефлексивне тощо)³.

М. Боришевський вдається до іншого підходу у визначенні структури самосвідомості, виокремлюючи в ній самооцінку, домагання, соціально-психологічні очікування та образ Я як її інтегральну форму, що виникає лише на певному, більш пізньому й вищому, етапі культурного розвитку особистості⁴. Проте більш усталеним серед учених є розуміння образу Я (Я-образу) як компонента самосвідомості, що в часовому вимірі є первинним стосовно самооцінки та однорівневим щодо неї.

У контексті найпоширенішого підходу, що полягає у виокремленні когнітивного, емоційно-оцінкового та поведінкового компонентів самосвідомості, Я-концепція «правової людини» може бути охарактеризована як сукупність уявлень і установок особистості стосовно самої себе (образів Я), що сформувалися в процесі взаємодії з правовим середовищем її життя на основі інтеріоризованих нею уявлень про «нормального» суб'єкта права в даній правовій системі та під впливом низки інших (усвідомлюваних та неусвідомлюваних) чинників, в тому числі глибинно-духовних (зокрема, тих, що пов'язані з досліджуваним Л. Петражицьким феноменом інтуїтивного права). Зазначені уявлення породжують емоційно-оцінкову реакцію в процесі їх співставлення з

нормативними образами (еталонами правової поведінки) та викликають у взаємодії з останніми певну поведінкову реакцію (правовий вчинок). При цьому зв'язок між вказаними компонентами не є лінійним.

Вивчення процесів самопізнання, самоставлення та саморегуляції передбачає їх поетапне виокремлення та аналіз. Розглянемо компоненти самосвідомості детальніше, починаючи з Я-образу (картини Я).

Активність самосвідомості індивіда у різних соціальних, у тому числі правових, ситуаціях, виражається у вигляді ситуаційних (оперативних і динамічних) «Я-образів», котрі, будучи значною мірою усвідомлені, є актуально усвідомлюваними частинами «Я-концепції», її різних підструктур (стійких «Я-образів»). Вони входять до складу «плину психіки» (зокрема, «плину свідомості») і нерідко, залежно від швидкості зміни зовнішніх ситуацій, швидко змінюють одна одну⁵. У такий спосіб психіка людини гнучко реагує на ситуаційні зміни й у сфері правових відносин і взаємодій.

Уявлення про себе (у формі знання про те, що «Я – є») ускладнюється через нагромадження індивідом різної інформації про себе, що формує статусно-рольову позицію особи, забезпечує виникнення у неї самооцінювальних суджень, завдяки яким з'являється інформаційне об'єднання різних Я у певну схему. Отже, «Я-образ – це системне самоуявлення, котре розвивається і формується на основі установок стосовно себе, через когнітивні та емоційні компоненти соціальної взаємодії; з іншого боку – це бачення себе відмінним від інших у контексті самопритаманного набору статусних, рольових та інтелектуальних характеристик»⁶.

Системна природа Я-концепції виявляється у тому, що в ній інтегруються ситуативні самообрази, збагачені окремими (парціальними) самооцінками, і відбувається становлення якісно нового (структурованого) утворення. Його другим компонентом, що формується шляхом емоційно-ціннісного ставлення людини до себе, є загальна самооцінка (разом з тим, багатьом дослідникам властиве її розуміння як основного компонента самосвідомості).

Р. Бернс виділяє такі найістотніші моменти, що впливають на формування самооцінки: а) зіставлення образу реального Я з ідеальним Я; б) інтеріоризація соціальних реакцій, що спрямовуються на індивіда (оцінює себе так, як його оцінюють інші); в) прояви самоідентичності (людина оцінює успішність своїх дій крізь формат останньої)⁷.

Самооцінка характеризується дослідниками за такими параметрами: а) рівнями – високим, середнім і низьким; б) співвідношенням з реальною успішністю – адекватна і неадекватна (завищена і занижена); в) особливостями будови – конфліктна і безконфліктна.

Структура самооцінки представлена когнітивним і емоційним компонентами. Когнітивний компонент відображає знання людини про

себе різного ступеня сформованості і узагальнення; емоційний компонент – ставлення людини до себе – так званий «афект на себе», пов'язаний з мірою задоволення власними діями і результатами реалізації накреслених цілей. У становленні загальної самооцінки провідну роль відіграє когнітивний компонент, оскільки його функцією є узагальнення найважливіших для суб'єкта часткових самооцінок, їх синтез і вироблення ціннісної самооцінки, в якій відображається розуміння особистістю її власної суті⁸. Таким чином, під самооцінкою розуміють важливий (ймовірно, центральний) компонент самосвідомості, який, об'єднуючи когнітивну та емоційну складові, пов'язаний з ціннісним ставленням індивіда до себе, до результатів власної діяльності. Самооцінка виникає на певному етапі вікового розвитку особистості і спроможна визначати міру самоприйняття (самоповаги) суб'єкта, характер (позитивний чи негативний) самоставлення.

Процеси формування Я-образу та самоставлення перебувають у постійній взаємодії та взаємозв'язках із циклом саморегулювання особистістю складних психічних актів діяльності та поведінки. Вочевидь, саме цей аспект функціонування самосвідомості становить найбільший інтерес з погляду спеціально-юридичних функцій права. Складні форми саморегулювання характеризують завершальний етап формування зрілої особистості, яка усвідомлює себе в світі права.

Очевидно, що Я-концепція впливає на цілеутворення (цілі узгоджуються з образом Я і самооцінкою) та на інтерпретацію результатів діяльності. Я-концепція мотивує (спонукає) до певної поведінки.

Відносна стійкість (стабільність) Я-концепції забезпечується процесом «підтвердження власного Я»: кожен прагне думати про себе як про людину, котра не змінюється від ситуації до ситуації, тому схильний шукати й інтерпретувати останні як такі, що відповідають існуючим Я-концепціям, і намагається уникати тих ситуацій, що не відповідають його Я. Тобто, взаємодіючи із довкіллям, люди використовують поведінкові стратегії, які підтверджують їхні уявлення про себе⁹.

Разом з тим, слід підкреслити, що залежність поведінкової складової Я-концепції від когнітивного та емоційно-оцінкового чинників не є лінійною. Взаємодія цих трьох компонентів між собою та з іншими елементами у структурі людської психіки характеризується значною складністю. Тому проблему регуляторної ролі самосвідомості дослідники вважають однією з найскладніших і малодосліджених сфер психології людини. Низка питань не знаходить переконливих відповідей. Одне з них – чому принципи і переконання людини не завжди відповідають її поведінці? Суть цієї проблеми, на думку В. Моросанової та Е. Аронової, полягає в тому, що «зміст самосвідомості безпосередньо не визначає поведінку людини»¹⁰.

Чимало авторів, визнаючи регуляторну функцію самосвідомості, її проявами вважають будь-які зміни у самосвідомості та поведінці людини, викликані як її власною активністю, так і життєвими обставинами, залишаючи поза увагою власне психологічні механізми регуляторного процесу¹¹. Подібна тенденція існує в правознавстві, коли фактичні зміни у поведінці особи трактуються як результат правового впливу (регулювання), тоді як вони цілком можуть бути наслідком дії зовсім інших регуляторів.

Рефлексія психологічних механізмів регуляторного процесу натикається на низку перешкод, деякі з яких (насамперед ті, що пов'язані зі сферою несвідомого) для наукового інтелекту можуть бути нездоланими. Тому цілком зрозумілою є потреба окремих дослідників виокремити у структурі Я-концепції четверту складову – спонтанно-духовну та її відповідні модальності.

Так, О. Гуменюк розглядає цей компонент у взаємозв'язку з феноменом «спонтанного вибору», наголошуючи на позитивності природи останнього на відміну від імпульсивності та реактивності. Спонтанність (лат. *spontaneus* – самодовільний) трактується як характеристика процесів, викликаних не зовнішніми впливами, а внутрішніми причинами. Здатність до вчинку визначається «коефіцієнтом спонтанності», мірою вільного виявлення своєї індивідуальності¹².

Важливою тезою в системі поглядів О. Гуменюк є твердження, що самосвідомість може бути джерелом і підґрунтям духовності. За цим слідує наступне твердження: джерела ж духовності особи приховані у нерефлексивних глибинах несвідомого (у цьому дослідниця солідаризується з поглядами В. Франкла)¹³. З другою тезою важко не погодитися. Першу прийняти без застережень не можна, адже емпіричний досвід самопізнання дає не менше підстав для зворотного твердження: духовність можна розглядати як джерело й підґрунтя самосвідомості. Механізм такої детермінації саме через належність до «нерефлексивних глибин» навряд чи може бути проаналізований з позицій структурно-функціонального підходу (і, напевно, проаналізований і визначений раціональними засобами взагалі).

Разом з тим структурно-функціональний та феноменологічний підходи виступають доволі ефективними методологічними інструментами для аналізу модальностей (свого роду «вимірів») компонентів Я-концепції. Вирішення цього дослідницького завдання є актуальним як з теоретичної, так і з практичної точок зору, адже автори сучасних навчальних посібників з питань самовиховання, адресованих студентам, наголошують на тому, що основне правило самопізнання – шукати в собі істинне «Я»¹⁴. Тобто, передбачається існування багатьох «Я», серед яких слід знайти істинне.

В аналізі модальностей Я-концепції для фахівців відправною точкою виступає розрізнення Я як суб'єкта активності та як об'єкта самопізнання. У психологічний вжиток це розрізнення було уведено В. Джемсом, який розглядав особистісне Я (*Self*) як подвійне утворення, котре містить Я-усвідомлювальне (/), або чисте Его, і Я-як об'єкт (*Me*), або емпіричне Его. Він зазначав, що це – «дві сторони однієї цілісності». На думку вченого, Я-усвідомлювальне охоплює чистий досвід людини, а Я-як об'єкт обіймає все те, що особа «може назвати своїм», тобто не тільки власне тіло, психічні сили, а й власність, сім'ю, прашурів, друзів, репутацію, творчі досягнення тощо. Емпіричне Его чи *Me* В. Джемс поділив на три компоненти: матеріальне Я – тіло, одяг, власність; соціальне Я – те, ким визнають людину навколишні; духовне Я – сукупність її психічних здібностей і схильностей¹⁵.

Р. Бернс вважає, що кожній складовій Я-концепції людини (когнітивній, оцінювальній, поведінковій) притаманні різні модальності, основними серед яких є: реальне Я – установки, пов'язані з тим, як індивід сприймає свої актуальні здібності, ролі, соціальний статус, тобто з його уявленнями про те, яким він є насправді; дзеркальне (соціальне) Я – установки, пов'язані з уявленнями індивіда про те, як і яким його бачать інші, найближче оточення; ідеальне Я – установки, пов'язані з уявленнями індивіда про те, яким би він хотів бути¹⁶.

А. Налчаджян вказує на такі модальності самоустановок: «тілесне Я (якою сприймає особа свою зовнішність), теперішнє, актуальне або реальне Я (яким індивід бачить себе насправді у певний момент), динамічне Я (яким індивід поставив собі за мету стати), фантастичне Я (якою б людина хотіла стати, якби все було можливо), ідеальне Я (яким індивіду треба бути, орієнтуючись на засвоєні моральні норми, ідентифікації і взірці поведінки), дзеркальне Я (ким сприймають мене інші), можливе або майбутнє Я (яким, на думку індивіда, він може реально стати), ідеалізоване Я (якою людині приємно бачити себе зараз), зображувальне або уявлювальне Я (образи і маски, які індивід виставляє напоказ, щоб приховати негативні риси чи слабкості свого реального Я), фальшиве Я (набуття спотвореного уявлення про себе та викривлення теперішнього Я), центр Я у співвідношенні із підструктурами особистості (яким чином центральна інстанція Я здійснює контроль і керівництво психічною діяльністю)»¹⁷.

Складовою ідеального Я в психіці індивіда, чия правова соціалізація була загалом успішною, є «нормативно-правове» Я – самообраз, сформований під впливом нормативних приписів чинного права. Віддзеркалення правової реальності (способів і характеру взаємодії з нею свідомості індивіда) можна знайти і в змісті інших модальностей Я-концепції.

Потреба в певній систематизації наукових поглядів щодо структури Я-концепції реалізується, зокрема, в такий спосіб. Самосвідомість розглядається у площині модальностей (типів відношення до реальності): 1) просторової та темпоральної, 2) алетичної та деонтичної, 3) епістемічної, 4) аксіологічної. Перша з них описується в поняттях фізичне Я, теперішнє (актуальне) Я, динамічне Я, переживане Я, діюче, екзистенціальне Я; друга – можливе (майбутнє) Я, Я-реальне, Я-ідеальне, фантастичне Я, нормативно-моральне Я, нормативно-рефлексивне Я; третя – самопізнання, категоріальне Я, «Я у власних очах» (езотеричне Я), «гіпотетичне власне Я в очах іншого» (екзотеричне, імерсивне Я); четверта – самооцінка, ставлення до себе, сенс життя, духовне Я, трансцендентальне Я, «вище Я»¹⁸.

Синхроністичне бачення (групування) елементів структури Я-концепції доповнюється її осмисленням в діахронному аспекті. Так, А. Болотова розглядає «рух образу Я в часі», зазначаючи, що множинність самообразів свідчить про постійний рух, динаміку структурних компонентів самосвідомості¹⁹.

Все вищезазначене засвідчує складність Я-концепції як системного утворення. Причому рівень її складності в окремих індивідів завжди відрізняється. При цьому Я-концепція індивіда може бути позитивною і негативною, суперечливою і гармонійною. Кожен суб'єкт прагне, щоб його Я-концепція була гармонійною, тобто щоб її компоненти функціонували збалансовано. Проте проблемні ситуації нерідко породжують дисгармонію у внутрішньому світі людини. Між образами «Я», котрі належать до структури «Я-концепції», нерідко виникають конфліктні відносини, які обумовлюють зміни самосвідомості особистості, позначаючись і на її свідомості та правосвідомості загалом.

Все вищевикладене дозволяє сформулювати такі висновки і узагальнення:

1. Правове самопізнання як процес є проявом функціонуючої самосвідомості людини, яка сприймає, оцінює й осмислює себе у правовому вимірі суспільного буття, та водночас чинником розвитку самосвідомості. Розвинута самосвідомість надає правосвідомості індивіда найвищі функціональні властивості, актуалізує їх.

2. Центральною ланкою самосвідомості є Я-концепція, що являє собою (за Р. Бернсом) сукупність установок особистості, які спрямовані на саму себе. Вона виникає в процесі соціальної (у тому числі правової) взаємодії індивіда як результат його психічного та духовно-культурного розвитку. Відповідно, правові за своїм змістом елементи Я-концепції є результатом свідомої участі індивіда в правовому спілкуванні та показником рівня розвитку його правової культури.

3. Становлення самосвідомості та Я-концепції характеризується поступовим структурно-функціональним ускладненням упродовж

всього життя. Онтогенетично розвиток Я-концепції відбувається поетапно: Я-образ людини, пройшовши певний первинний цикл становлення, збагачується і взаємодоповнюється Я-ставленням, Я-вчинками, в результаті чого виникає Я-концепція як інтегральна цілісність сфери самосвідомості.

4. Я-концепція як важливий теоретичний конструкт сучасної психології може бути використаний для спеціалізованого вивчення та пояснення правової самосвідомості особи. Наукове уявлення щодо правової самосвідомості доцільно формувати шляхом застосування феноменологічного підходу. Предметом самосприйняття і самооцінки індивіда можуть стати його зовнішність, здібності, соціальні відносини, серед яких і правові, а також безліч інших особистісних виявів на тлі тих чи інших правових явищ.

5. Я-образи мають правову складову (хоча можуть і не мати її, якщо індивід не сформувався як «правова людина», тобто має нерозвинену правосвідомість). Наявність в індивіда розвинутої правової самосвідомості передбачає існування в структурі його Я-концепції функціонально активних елементів, що генетично пов'язані з явищами і процесами правової дійсності. Зазначені елементи є складовими, насамперед, «Я-нормативного» чи «Я-ідеального» (не вичерпуючи змісту цих утворень, який формується також під впливом низки інших соціальних регуляторів – моралі, релігії тощо), хоча потенційно можуть належати і до структури всіх інших модальностей «Я».

6. Я-концепція як інтегральний механізм саморегуляції поведінки особи забезпечує почуття ідентичності, самототожності людини. У правовому вимірі її буття збереження самоідентичності дозволяє усвідомлювати межі між «Я» і «не-Я», що є психологічним підґрунтям перспективної (позитивної) юридичної відповідальності, почуття обов'язку, поваги до прав інших учасників соціального спілкування, співвіднесення власних прав з правами інших, а також співвіднесення власних прав з власними обов'язками щодо інших.

1. *Калиновський Ю.Ю.* Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність : монографія / Калиновський Ю.Ю. – Х. : Право, 2008. – С. 73. 2. *Психология самосознания* : хрестоматія / ред.-сост. Р.Я. Райгородский. – Самара : Изд. дом «Бахрах-М», 2003. – С. 334, 335. 3. *Гуменюк О.* Структурно-функціональне взаємодоповнення складових Я-концепції людини / О. Гуменюк // Соціальна психологія. – 2005. – № 5. – С. 74. 4. *Боришевський М.* Самосвідомість як фактор психічного розвитку особистості / М. Боришевський // Психологія і суспільство. – 2009. – № 4. – С. 123. 5. *Кайгер В.* Адаптивні механізми самосвідомості й самоідентифікації / В. Кайгер // Соціальна психологія. – 2005. – № 6. – С. 86. 6. *Фурман А.В.* Психологія Я-концепції : навч. посібник / А.В. Фурман, О.Є. Гуменюк. – Львів : Новий Світ – 2000, 2006. – С. 47. 7. *Психология самосознания* : хрестоматія

тия / ред.-сост. Р.Я. Райгородский. – С. 339. **8.** Баранник В. Самооцінка та її місце в структурі самосвідомості / В. Баранник // Соціальна психологія. – 2006. – № 3. – С. 99. **9.** Гуменюк О. Соціальний формат розвитку Я-концепції / О. Гуменюк // Психологія і суспільство. – 2004. – № 3. – С. 89-90. **10.** Моросанова В.И. Саморегуляція и самосознание субъекта / В.И. Моросанова, Е.А. Аронова // Психологический журнал. – 2008. – № 1. – Т. 29. – С. 14. **11.** Там само. – С. 15. **12.** Гуменюк О. Структурно-функціональне взаємодоповнення складових Я-концепції людини / О. Гуменюк // Соціальна психологія. – 2005. – № 5. – С. 73. **13.** Там само. **14.** Березовська Л.І. Самовиховання та саморегуляція особистості : навч. посіб. для студ. вузів / Березовська Л.І. – К. : Слово, 2011. – С. 41. *Главацька О.Л.* Основи самовиховання особистості : навч. посіб. для студ. вузів / Главацька О.Л. – К. : Кондор, 2008. – С. 62. **15.** Психологія самосознання : хрестоматія / ред.-сост. Р.Я. Райгородский. – С. 7, 48, 49. **16.** Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Бернс Р. ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1986. – С. 364; **17.** Психологія самосознання : хрестоматія / ред.-сост. Р.Я. Райгородский. – С. 278-295. **18.** Кучеренко С. Методологічні підходи до вивчення самосвідомості особистості підлітків та юнаків / С. Кучеренко // Психологія і суспільство. – 2009. – № 1. – С. 150. **19.** Болотова А.К. Развитие самосознания личности: временной аспект / А.К. Болотова // Вопросы психологии. – 2006. – № 2. – С. 123.

УДК 340.12

I. М. СИТАР

РЕЛІГІЙНИЙ АСПЕКТ АКУЛЬТУРАЦІЇ ПРАВА (до проблеми десекуляризації)

Розглядається досвід країн Європи щодо законодавчого врегулювання проблем, пов'язаних із розвитком науки, техніки, біотехнологій, а також шляхи вирішення проблем евтаназії, клонування, одностатевих шлюбів, трансплантації тощо, які відображають семантичні права людини.

Зазначено, що основою вирішення окреслених проблем є релігійний підхід до оцінки й аналізу законодавства європейських країн, який дозволяє знайти вихід із ситуації шляхом десекуляризації.

Сучасний процес розвитку суспільства повинен базуватися на співвідношенні науки і моралі, релігії.

Підкреслено, що будь-яка запозичена норма повинна відповідати моральному стану суспільства, його релігійним засадам світобачення.

Ключові слова: релігійний аспект права, акультурація у праві, евтаназія, соматичні права, трансплантація, одностатеві шлюби, десекуляризація.

Ситар І. М. Религиозный компонент в контексте аккультурации права (к проблеме ресекуляризации)

© СИТАР Ігор Михайлович – кандидат юридичних наук, доцент, докторант кафедри теорії держави і права Національної академії внутрішніх справ